

Ligestilling i Litauen – tendenser og traditioner

Litauen har i dag en ligestillingslov, som bygger på levn fra sovjettiden. Dette er problematisk, da kvinder er delt i en sovjetgeneration og en post-sovjetgeneration

Af Mette Riisberg Jensen

I forbindelse med mit speciale lavede jeg i 2002-03 en undersøgelse af ligestillingen mellem mænd og kvinder i Litauen gennem de sidste 15 år.¹ Med udgangspunkt i den litauiske ligestillingslov, som blev vedtaget i 1998, undersøger jeg, om ideologien bag denne svarer til den opfattelse, kvinder har af sig selv og deres rolle på arbejdsmarkedet og i familien i dag.

Dette er interessant, da Litauen som tidligere sovjetrepublik har gennemlevet nogle meget store samfundsmæssige og ideologiske ændringer gennem 1990'erne, da landet skulle etablere sig selv som en selvstændig nation.

Hvad er ligestilling?

Ligestilling mellem mænd og kvinder er et meget vidt begreb, som teoretisk er blevet defineret på mange måder, men da mit udgangspunkt er at tolke en ligestillingslov, har jeg valgt at bruge begrebsparket: *lighed* og *særart* (jf. Kold, 1992:120), som anskuer ligestilling på to måder: Lighedstænkningen tager udgangspunkt i, at mænd og kvinder er ens og derfor skal have de samme rettigheder. Ifølge særartstænkningen derimod adskiller mænd og kvinder sig fra hinanden pga. biologiske forskelle eller den sociale arv, og dermed kan det ene køn godt have rettigheder, det andet ikke har. Denne måde at definere ligestilling på er blevet kritiseret for at være for generaliserende², men fordi emnet her er så konkret som lovtjekster, mener jeg, det er muligt at lave en tolkning af, hvorvidt den ideologi, der ligger bag loven, bygger på, at man opfatter mænd og kvinder som værende ens, og alle lovene derfor så vidt muligt tilstræbes at være de samme for mænd og kvinder - eller om kvinder gennem lovgivningen har særregler, fordi de f.eks. er reproduktive.

Et nyt land og en ny lovgivning

Litauen erklærede sig selvstændigt i 1990, efter at landet siden anden verdenskrig havde været annekteret af Sovjetunionen. De godt tre millioner indbyggere, hvor hovedparten bekender sig til den romersk-katolske tro, ønskede ikke længere at være en del af Sovjetunionen. Efter et turbulent år med flere blodige episoder gik Sovjetunionen definitivt i opløsning i august 1991, og den

litauiske selvstændighedserklæring blev endelig accepteret af Moskva.³

Litauen skulle nu i gang med at opbygge landet på ny, og her stod ligestilling ikke øverst på dagsordenen. Der kom først rigtig gang i ligestillingsdebatten i forbindelse med FN's store kvindekongress, som blev holdt i Beijing i 1995. Men begrebet ligestilling mellem mænd og kvinder var ikke noget nyt fænomen i Litauen, til trods for den manglende debat i begyndelsen af 1990'erne. For den litauiske befolkning havde ligestilling været en del af den marxistiske ideologi, som blev praktiseret i Sovjetunionen. En ideologi, der agiterede for, at både mænd og kvinder skulle have en uddannelse og være aktive på arbejdsmarkedet, og det betød, at kvinderne havde været udearbejdende siden slutningen af 1940'erne.⁴

Men i 1998 vedtog Litauen sin første ligestillingslov, og i samme forbindelse blev der oprettet et ligestillingsråd og en ombudsmandsstilling. Ligestillingsloven hedder: "Loven for kvinders og mænds lige muligheder" (*Moteru ir vyru lygiu galimybiu istatymas*), og ligestillingsrådet opfordrer både mænd og kvinder til at klage, hvis de føler sig diskrimineret. Ligestillingsloven går ganske kort ud på, at alle samfundsborgere er lige stillet. Hvis nogen føler sig forurettet eller diskrimineret, har man ret til at klage til ombudsmanden. Loven dækker kun det offentlige rum og gælder ikke i familien og privatlivet.

Men undersøger man den nye ligestillingslov nærmere, finder man en række tydelige lighedspunkter med den sovjetiske ligestillingslov.⁵ Nærmere betegnet drejer dette sig om en række særregler, hvis fællesnævner er, at kvinder er reproduktive.

³ For en nærmere gennemgang af begivenhederne i Litauen omkring 1990 jf. Lieven 1993

⁴ Mht. den marxistiske ligestilling og hvad den indebærer jf. bl.a. Hetlinger 1979, Buckley 1989 og Lapidus 1978. Den marxistiske ligestilling, som blev praktiseret i Sovjetunionen, er af mange vestlige forskere blevet kritiseret for at give kvinder dobbeltarbejde, da de både skulle være udearbejdende og lave alt det huslige arbejde. I en undersøgelse fra slutningen af 1980'erne fremgik det, at kvinderne i Litauen lavede 2,5 gange mere husarbejde end mændene til trods for, at de udgjorde 48,3 procent af arbejdsstyrken (Karaliene 1991:161).

⁵ Vedr. de sovjetiske ligestillingslove jf. McAuley, 1981.

¹ Denne artikel bygger på mit speciale: Ligestilling i Litauen – Tendenser og traditioner (2003).

² Jf. f.eks. Scott, 1990.

Både i den litauiske og den tidligere sovjetiske ligestillingslov står der, at kvinder på deres arbejdsplads skal beskyttes i forbindelse med graviditet og i den tid, de ammer. F.eks. er det forbudt at ansætte gravide og mødre med børn under tre år til natarbejde eller pålægge dem overarbejde. Samtidig kan arbejde i weekenderne og på helligdage og forretningsrejser kun finde sted med den ansattes samtykke. Desuden skal der være en særlig arbejdssikkerhed for kvindelige ansatte, som skal beskytte deres reproduktive evne (*Law on Equal Opportunities of the Republic of Lithuania 2002* p. 5-6 og Vidrinskaite, 1999:19f). Halvtidsarbejde var et ukendt begreb i Sovjetunionen, men er kommet på dagsordenen i den nye litauiske ligestillingslov. Her har kvinder ret til at gå på halv tid, hvis de har børn under 14 år. Dette gælder også for mænd, men kun hvis de er enlige fædre (Vidrinskaite, 1999:19).

Det vil sige, at både den litauiske og den sovjetiske ligestillingslov bygger på særartprincippet. Her tager man specifikt udgangspunkt i, at mænd og kvinder er forskellige, og at kvinder skal beskyttes på deres arbejdsplads, fordi de er reproduktive. I den danske ligestillingslov finder man ligeledes terminologien "beskyttelse af kvinder," men her dækker begrebet kun over, at gravide kvinder har ret til barselsorlov og lægeundersøgelse i arbejdstiden (jf. *Lov om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til beskæftigelse og barselsorlov m.m.*).

Hvilke konsekvenser har det på arbejdsmarkedet, når det ene køn har visse rettigheder, det andet ikke har? Arbejder kvinder stadig på lige fod med mænd, eller signalerer særreglerne, at kvinder er lig med familie?

De rare mænd og de tjenstvillige kvinder

Sociologen Vida Kanopiene lavede i 1996-97 en omfattende undersøgelse om mænds og kvinders muligheder på arbejdsmarkedet i Litauen (Kanopiene:1999a+b, 2000).

I undersøgelsen ser hun bl.a. på kvinders muligheder for at avancere i det private erhvervsliv. Hun konkluderer i undersøgelsen, at mulighederne er meget små, da virksomhedslederne oftest fortrækker mænd til de ledende poster. Nærmere betegnet fortrækker de fleste en gift mand med børn, da en sådan forekommer "rar og solidarisk" og har større frihed i familien end en kvinde og dermed mulighed for arbejde i weekenden og tage på forretningsrejser (ibid.).

En direktør for et stort teleselskab udtalte, da han blev interviewet om muligheden for at ansætte en kvindelig leder:

Kvinder er utroligt opmærksomme, tjenstvillige, tålmodige og gode til at være sociale. For kunder, som kommer ind i vores butikker, er det rart at se smilende og hjælpsomme kvindelige butiksassistenten. En leders karakter er af en helt anden slags (...). I øvrigt, hvilken mand ville indvilge i at arbejde til sådan en lille løn som butiksassistenten og sekretæren får – han skal jo forsørge familien (Kanopiene 1999b:72 – egen oversættelse).

Kvinder og forskning

Men det er ikke kun inden for det private erhvervsliv, at kvinder har det svært. Det samme resultat præsenterer Meilute Taljunaite og Alina Zvinkliene i deres artikel *Mainstreaming and Academia* fra 2001 om ligestillingssituationen inden for den akademiske verden i Litauen. At kvinder halter bagud på arbejdsmarkedet, kan næppe have noget at gøre med, at de ikke er uddannede nok i forhold til mænd. I skoleåret 2001-02 var der således 104 kvinder for hver 100 mænd, der var i gang med en uddannelse, og i 2001 var 62 procent af alle universitetskandidater kvinder (Statistikos departamentas 2001: 36-37).

Men dette overtal på universiteterne medfører ikke automatisk, at kvinder dermed også er i overtal, når det kommer til forskerstillinger og til ledende poster på universiteterne.

Taljunaite et al. (2001) konstaterer, at kvinder meget sjældent får en forskerkarriere, og de argumenterer for, at det kan være svært for kvinder at kombinere familie og karriere, da en forskerkarriere ofte medfører stor rejseaktivitet og ophold ved universiteter i udlandet. De kvinder, som så alligevel vælger forskerkarrieren, fravalger oftest at stifte familie:

... the confirmation of professional abilities, namely, a scientific degree is mainly expected from a man. That is why men in comparison with women are more strongly oriented to achieve a scientific degree in time and they do it. Women usually are oriented to sacrifice professional opportunities in the name of the family responsibilities and often to postpone a defence of the thesis for indefinite time. Only a woman who is strongly oriented to be a scholar and, accordingly, to professional confirmation therefore finds personal ways to combine both her professional and family life or postpones the family life and achieves a scientific degree in time. It is obvious that such woman is still not widespread in Lithuanian science. (...) Firstly she should overcome gender stereotypes in regard to a woman's destiny in society. Secondly, during her professional activity she should overcome a belief that women are usually hard working, but not creative and, accordingly, are not suitable for the leader positions (Taljunaite et al.: 2001:100f).

Muligheden for at få en lederposition blandt de kvindelige forskere er åbenbart heller ikke stor, hvis man skal tro den tidligere rektor på Vilnius Universitet Rolandas Pavilionis. Han blev af en journalist fra avisen *Respublika* spurgt, om han mente, at en kvinde kunne blive rektor:

... bearing in mind our masculine society it is absolutely unreal; it is very hard to designate a woman even as the head of a department or a faculty" (...) The ex-rector expressed his doubt that women-professors

would hardly dare to apply for the vacant position of the rector of the university (ibid.:102).⁶

Da kvinder sjældent har en overordnet stilling på et universitet, må de endvidere nøjes med i gennemsnit at tjene 941 litas om måneden i en akademisk stilling (ca. 1882 kr.), hvorimod deres mandlige kollegaer tjener i gennemsnit 1335 litas (ca. 2670 kr.) (Tal for 2001 - Statistikos departamentas 2001:65).

“Det er først og fremmest manden der skal arbejde”

Arbejdsløshed var en af de nye ting, som ramte Litauen hårdt efter selvstændigheden, og i begyndelsen var det kvinder, som det gik hårdest ud over. Af dem, som blev arbejdsløse i perioden 1991-95, udgjorde kvinderne 77 procent, dvs. hver gang der blev fyret fire, var tre af dem kvinder, og sammenlagt faldt den kvindelige arbejdsstyrke med 19 procent. Til sammenligning faldt den mandlige arbejdsstyrke kun med 6,6 procent (Kanopiene 1999a:62f). Men efter 1995 begyndte der at komme et økonomisk opsving, der fik arbejdsløsheden til at falde, og i dag er der faktisk flere mænd end kvinder, der er arbejdsløse (Statistics Lithuania 2003:13). Dette skal dog ikke ses som nogen ubetinget succes for ligestillingen, da undersøgelser viser, at kvinder i langt højere grad end mænd er parate til at arbejde for en lav løn i ueftertragtede jobs i f.eks. servicesektoren. Hvilket også betyder, at litauiske mænd gennemsnitligt har en højere indkomst end kvinder, også selvom der er større arbejdsløshed blandt mænd (Statistikos departamentas 2002:31ff).⁷

Sociologerne Andrius Purvaneckas og Giedre Purvaneckiene (2001) har ligeledes lavet en undersøgelse om arbejdsmarkedet, hvor informanterne bl.a. skulle forholde sig til tesen: “Hvis der er arbejdsløshed, er det først og fremmest manden, der skal arbejde”. Her ser man, at der er kommet en holdningsændring i løbet af 1990'erne. Undersøgelsen blev lavet i 1990, 1992, 1994 og 2000 og er inddelt i aldersgrupper. Mænd i alle aldre er generelt tilhængere af påstanden, og deres tilslutning har ligget stabilt gennem alle fire spørgerunder. I år 2000 er der gennemsnitlig 60,1 procent, som går ind for, at det er dem selv, mændene, som i tilfælde af arbejdsløshed skal have forsterket på at arbejde.

Dette var kvinderne enige med mændene i tilbage i begyndelsen af 1990'erne, men i år 2000 er det kun hos kvinder over 60 år, man finder tilslutning til tesen (48 procent). Hos de yngre kvinder ser man derimod en stor ændring: I 1994 var 53 procent af de 15-29-årige tilhængere

af tesen, men i år 2000 er tilslutningen faldet til blot 16 procent i gennemsnit (Purvaneckas et al. 2001:95f).

De store ændringer i familien

Ligeledes er sket store meningsændringer med hensyn til familierollerne i løbet af 1990'erne. I en anden undersøgelse lavet af Purvaneckas et al. (2001) foretrak befolkningen i den første halvdel af 1990'erne det traditionelle kønsrollemønster, hvor kvinden er hjemmegående husmor, og manden forsørger familien.

Det kan umiddelbart virke som et tilbageskridt, at kvinder efter 40 år på arbejdsmarkedet pludselig vil være husmødre, men det skal ses i lyset af den store nationalisme, som ramte ikke kun Litauen, men hele Østeuropa i forbindelse med Murens fald og Sovjetunionens opløsning. Befolkningen søgte så at sige at vende tilbage til det, de mente var “det traditionelle” Litauen, eller sådan som landet havde været 50-60 år tidligere, uden at tænke over, hvor meget verden havde ændret sig siden (Juozeliuniene et al., 1995:156).

Men tilslutningen til det traditionelle familiemønster forsvandt igen, og i dag foretrækker størstedelen af befolkningen, at både mænd og kvinder er udearbejdende og deles om husarbejdet (Purvaneckas et al., 2001:42).⁸ Dette er dog kun i teorien, da kvinderne stadig i praksis er dem, som står for det meste af husarbejdet, dvs. indkøb, madlavning, rengøring mv. (Purvaneckas et al., 2001:51).

Det er dog ikke kun rollerne i familierne, som har ændret sig gennem 1990'erne. Det samme har antallet af familier. Hvor der i 1990 blev registreret 36.310 ægteskaber, var tallet i 2001 faldet til 15.764 (Statistikos departamentas 2001:23).⁹ I takt med de færre ægteskaber er fødselstallet ligeledes faldet meget: I 1990 blev der født 56.868 børn - i 2002: 30.014 (jf. Statistikos departamentas: <http://www.std.lt>).¹⁰

Spørgeskemaundersøgelsen

De undersøgelser, jeg har citeret i det foregående, viser, at kvinder har det sværere på arbejdsmarkedet end mænd, fordi de opfattes som dem, der står med ansvaret for familien, og som også i praksis laver meget af husarbejdet. Men der er dog flere nuancer i det billede, som undersøgelserne frembringer, nemlig, at der også er forskel på generationernes opfattelse både af arbejdsmarkedet, og med det faldende antal af indgåede ægteskaber og nyfødte må den unge generation ligeledes have et andet syn på ægteskab og børn.

Jeg fandt det derfor af stor betydning selv at undersøge, om der er en markant forskel på “sovjetgenerationen,” dvs. dem, der har levet størstedelen af deres liv i Sovjetunionen,

⁶Citatet stammer oprindeligt fra *Respublika* 17/10/02 (*Respublika* er et af de største dagblade i Litauen - udkommer både med en litauisk og russisk udgave).

⁷I 2002 tjente 24,8 procent af den samlede kvindelige arbejdsstyrke under 430 litas (ca. 860 kr.), som af staten er sat til at være fattigdomsgrensen. Af den mandlige arbejdsstyrke var dette 16,8 procent. - I tal svarer det til 198.300 kvinder og 139.400 mænd (<http://www.std.lt>).

⁸I 1991 gik 62 procent af befolkningen ind for, at kvinden skulle være hjemmegående og manden forsørge familien. I 2000 går 67 procent ind for at begge er udearbejdende og hjælpes om det husholdning.

⁹Antallet af skilsmisser har ligget ret stabilt gennem 1990'erne, ca. 11.000 om året, dvs. at der i 2001 kun blev indgået ca. 4000 ægteskaber mere, end der blev opløst gennem skilsmisser.

¹⁰Dette har resulteret i en negativ befolkningstilvækst, og i 2002 faldt indbyggertallet med 11.058 personer.

og så den nye unge generation - post-sovjetgenerationen. Dette var væsentligt for, om jeg kunne svare entydigt på, om ligestillingsloven i dag svarer til den opfattelse, kvinder har af sig selv og deres roller i familien og på arbejdsmarkedet.

Jeg foretog en spørgeskemaundersøgelse for at få et svar på dette, og her spurgte jeg 40 kvinder om deres uddannelse, arbejde, karrierelyst, familieliv, kulturforbrug m.m.¹¹ Resultater blev inddelt efter aldersgrupper: 20-24, 25-29, 30-34, 35-39 og > 40.

Stor interesse for uddannelse

I svarene på spørgeskemaundersøgelsen ser man en stor interesse for uddannelse. Af alle informanterne er ti procent gået ud af 10. klasse, mens 37,5 procent har en højere uddannelse.¹² Universitetet er desuden yderst populært hos informanterne mellem 20 og 24 år – her er der 50 procent, som har eller er i gang med en universitetsuddannelse.¹³

At uddannelse har en høj prioritering kan man aflæse i svarene på spørgsmålet: "Er det vigtigt for Dem, at Deres datter/døtre får en god uddannelse?" Hertil svarede alle med døtre *ja* eller *ja meget*. En kvinde født i 1967 skriver desuden: "Ikke kun er det vigtigt for mig, at de får en god uddannelse, det er også vigtigt for mig, at de selv forstår, hvor vigtigt det er." En anden kvinde født i 1974 skriver: "Ja, så hun kan finde sig et arbejde, hun kan lide, og som kan gøre hende finansielt uafhængig."

Husmorrollen i dag

Ved undersøgelse af informanternes arbejdssituation blev det synliggjort, at kvinder ofte ikke arbejder inden for deres fagområde, hvilket tidligere er nævnt som en af årsagerne til, at der er mindre arbejdsløshed blandt

kvinder. Hele 50 procent af alle informanter arbejder uden for deres fagområde.

Et andet af spørgsmålene lød: "Tænker De på at gøre karriere og få et større ansvar?" Her var svaret ganske klart blandt de 20-29-årige - alle informanter svarede her *ja*. Interessen for at gøre karriere var mindst i gruppen 35-39 år. Dette kan skyldes, at en meget høj procentdel af disse kvinder arbejder inden for deres fagområde og var meget godt tilfredse med deres nuværende arbejdssituation.

Aldersgrupperne 20-29-årige skiller sig ligeledes ud, når det kommer til antal arbejdstimer. Fuldtidsarbejde er i Litauen normeret til 40 timer om ugen, og ca. 65 procent af de 20-29-årige arbejder 40 timer eller mere om ugen. Gennemsnitligt arbejder ca. 60 procent af alle grupper 40 timer eller mere om ugen. følge ligestillingsloven har mødre med børn under 15 år ret til halvtidsarbejde, men dette er ikke noget, de 20-29-årige kvinder benytter sig af. Over 80 procent af dem med børn arbejder 40 timer eller mere om ugen.

Til trods for det høje antal arbejdstimer er lysten til at blive hjemmegående generelt meget lille hos alle informanterne, og nogle af kvinderne har understreget det med svar som: "Under ingen omstændigheder!" "Det har jeg været, og det ønsker jeg ikke at blive igen!" "Det bestræber jeg mig på aldrig nogensinde at blive!"

Lysten er mindst hos gruppen af de 20-29-årige. Her svarer alle informanter *nej*. I gennemsnit er det otte procent af alle informanter, som ønsker at blive hjemmegående. Dette kan tyde på, at husmodertendensen fra begyndelsen af 1990'erne på nuværende tidspunkt er forsvundet.

Nye tendenser inden for parforhold

En ting, som de senere år er begyndt at ændre sig i Litauen, er synet på ægteskab eller sagt med andre ord, det er begyndt at blive mere og mere almindeligt at leve papirløst.

I resultatet af min undersøgelse er det kun de helt unge, 20-29-årige, som lever i uregistrerede parforhold. Alle over 30 år er enten gifte, fraskilte eller lever alene. Hvis man skal se på tallene samlet, svarer det til, at 7,5 procent af alle informanterne lever i papirløst forhold, hvilket næsten er en fordobling i forhold til en undersøgelse lavet af Purvanekas et al. (2001) i år 2000 (Purvanekas et al. 2001:13).

Min undersøgelse er baseret på et mindre antal informanter, og den skal tages med forbehold, men i officielle civilstandsstatistikker kan man ligeledes se en stor ændring. Inden for bare tre år fra 1998-2001 steg gennemsnitsalderen for indgåelse af ægteskab med over et år; fra 22,9 år til 24,0 år. Gennemsnitsalderen har ellers ligget meget stabilt indtil 1998. Det samme gælder gennemsnitsalderen for førstegangsfødende. I 1995 var den 22,4 år og i 2001 24,2 år, det er en stigning på næsten to år. Samtidig bliver gennemsnitsalderen for indgåelse af ægteskab og første fødsel mere og mere udlignet, dvs. de unge gifter sig nærmest samtidig med, at de får deres første barn. I 1990 gik der næsten et år (0,9) fra indgåelse af ægteskab til første fødsel (Lietuvos statistikos 2001:25).

¹¹ Da undersøgelsen kun bygger på 40 informanter skal resultaterne naturligvis tages med forbehold. Jeg valgte netop 40, både fordi jeg mener, det er et repræsentativt antal, og fordi materialet ville blive for uoverskueligt, hvis det blev større. Jeg distribuerede spørgeskemaerne gennem to kvindelige bekendte bosiddende i Vilnius. De gav spørgeskemaerne videre til deres bekendte, som igen delte dem videre ud. De to, som jeg udvalgte til distributionen, blev valgt pga. deres alder, den ene er yngre og den anden midaldrende. Derved mente jeg, at der var en bedre mulighed for en større aldersspredning blandt informanterne. Der skal her tilføjes, at alle kvinderne i undersøgelsen er bosat i Vilnius. Da der stadig er meget stor forskel på land og by i Litauen, ville resultatet højst sandsynlig være blevet anderledes, hvis jeg havde inddraget kvinder bosat på landet.

Spørgeskemaundersøgelsen blev udført i april og juni 2003.

¹² At så stor en andel har en højere uddannelse, skyldes bl.a., at næsten 55 procent af de kvinder, som er > 40 år har en højere uddannelse. Men denne generation blev uddannet i sovjettiden, hvor uddannelsessystemet var et helt andet end i dag, og det er derfor svært at sammenligne en nutidig universitetsuddannelse med en universitetsuddannelse fra sovjettiden. (Mht. uddannelse i Sovjetunionen jf. f.eks. Avakov 1984)

¹³ Her skal man ikke glemme, at undersøgelsen er foretaget blandt kvinder bosat i Vilnius, hvor unge netop kommer til for at gå på universitetet. Resultatet ville uden tvivl have været anderledes, hvis undersøgelsen også havde indbefattet unge bosat på landet.

Mødre og døtre laver husarbejdet

I svarene om husarbejde kunne jeg konstatere den samme komplekse situation som i Purvanekas et al.' (2001) undersøgelse. Over 80 procent af kvinderne fandt det vigtigt, at deres ægtefælle/kæreste deltog i det huslige arbejde. Men anderledes ser det ud i praksis. I over 40 procent af tilfældene er det kvinderne, eller kvinder og børn i fællesskab, som laver husarbejdet, og flere af informanterne skrev, at deres mand havde for meget erhvervsarbejde til at have tid til det huslige.

Jeg havde ligeledes spurgt kvinderne om deres børns pligter i hjemmet, for at se om der var nogen forskel mellem den ældre og yngre generation.

Men her viste det sig, at der ikke er stor forskel på børns pligter hos ældre og yngre mødre. Men til gengæld er der meget stor forskel på, hvad døtre og sønner laver i hjemmet. Døtrene har et bredt spektrum af pligter, som stort set dækker alt inden for husarbejde, hvorimod sønnerne i grove træk kun skal stå for at gøre rent på deres værelse og sommetider vaske op.

Interessen for dameblade

Gennem hele spørgeskemaundersøgelsen er de 20-29-årige gang på gang mønsterbrydere i forhold til den ældre generation. De er meget ambitiøse, veluddannede, arbejder meget og stifter ikke længere familie så tidligt, som deres mødre gjorde.

Men ser man på informanternes kulturforbrug, er der én meget populær genre, nemlig dameblade. Dette er populært blandt alle, og tilsammen nævner informanterne 25 blade, som de læser jævnligt, blade som alle på nær to omhandler mode, sundhed, boligindretning, familie og parforhold.¹⁴

Det interessante i dette er, at de litauiske dameblade har en meget traditionel holdning til parforhold. Med reklamernes hjælp gør de alt for at overbevise kvinder om vigtigheden af deres ydre, ligesom de frembringer et billede af, at det er vigtigt for en kvinde at have en familie. Artikler om uddannelser eller de udfordringer, en karriere medfører, er ikke i højsædet.

Derfor synes jeg, det er modstridende, at post-sovjettenerationen, som synes at være mønsterbrydere, idet de i højere grad prioriterer en karriere og som noget nyt lever i papirløse parforhold, alligevel læser disse dameblade, som jo ikke opfordrer til denne livsstil. Dette paradoks kan tyde på, at de unge i praksis er

mønsterbrydere, men at de måske stadig opfatter i hvert fald kønsrollerne, som de ser ud i damebladene.

Interviewdelen

Ud over spørgeskemaundersøgelsen interviewede jeg tre kvinder, som alle arbejder inden for kvinde- og familieorganisationer, for at høre deres mening om ligestilling i Litauen i dag: Nijole Steponkute fra Litauisk kvindeforbund (*Lietuvos moteru draugija*), Dalia Cymbaliuk fra familieprojektet Dialog (*Dialogas*) og Danguole Boguseviciene, som arbejder med efteruddannelse af kvinder for Den Litauiske Katolske Kvindeunion (*Lietuvos kataliku moteru sajunga*). Steponkute og Cymbaliuk, som er noget ældre end Boguseviciene, har endvidere begge været aktive med ligestilling i sovjettiden.¹⁵

De tre interviewede er ikke enige i vurderingen af ligestillingssituationen i dag. Faktisk er de kun enige på to punkter, nemlig, at tiden, da husmoderrollen var populær, er forbi, og at dameblade har en negativ indflydelse på ligestilling. Dameblade skaber et kvindeideal, hvor det drejer sig om at se godt ud, gå smart klædt, virke tiltrækkende på mænd og udstråle sex. Ingen af bladene gør det til et ideal at være intelligent eller veluddannet. Som Boguseviciene udtrykker det: "Disse blade er skabt efter mænds forbilleder, og dér er kvinden blot en brugsgenstand."

Et af de spørgsmål, jeg stillede de interviewede, var, om de mente, at kvinders forhold i dag er lettere end for 15 år siden, og her er svarene meget forskellige:

Steponkute er den, som er mest negativt indstillet. Hun mener, at kvindens situation er blevet forværret. Der er opstået arbejdsløshed, pensionen er minimal, ligeledes koster det i dag både penge at få en uddannelse og have børn i børnehaver, og sundhedssystemet er heller ikke længere gratis - og Steponkute fortsætter:

Men for ungdommen er alting lettere, de har stor frihed og er nok også bedre til at udnytte den. Kvinder på min alder har derimod været tvunget til at lære en hel masse, som de tidligere ikke behøvede.

Cymbaliuk har en mere blandet opfattelse:

Livet er blevet bedre, fordi der er flere muligheder i dag. (...) Men et af problemerne er, at kvinder stadig har svært ved at hjælpe sig selv. Der hersker stadig det syn, at der er nogen, der skal hjælpe dig. Og dette stereotype syn er svært at bekæmpe. (...) Jeg er optimist og mener ikke, at livet er blevet dårligere. Specielt kan jeg godt lide at være sammen med unge, fordi deres fornemmelser er af en helt anden karakter, og de er meget mere ligefremme! Der er jo ikke længere de rammer, som undertrykker folk og forhindre dem i at bevæge sig.

Både Steponkute og Cymbaliuk mener desuden, at litauiske kvinder er meget uambitiøse. Steponkute forklarer det med, at kvinders karrieremuligheder er underlagt manden "da mænd traditionelt ikke bryder sig om at have en lavere stilling end deres hustru."

¹⁴ I sovjettiden havde der kun eksisteret et "dameblad" nemlig *Tarybine moteris* (Sovjetkvinden), som dog mest indeholdt artikler om glade arbejderkvinder og madopskrifter. Men efter selvstændigheden opstod der et meget stort marked for blade af enhver art, og markedet er forblevet stort. Af de populære dameblade i dag kan nævnes *Moteris* (Kvinde) jf. www.moteris.lt, *Laima* (Glæde), *Cosmopolitan* (det amerikanske blad, som både udkommer på litauisk og russisk) jf. www.cosmopolitan.lt, *Vyras ir moteris* (Mand og kvinde), *Panele* (Frøken) jf. www.panele.lt - m.fl.

¹⁵ Interviewene blev lavet i september 2002.

Cymbaliuks mener ligeledes, at "kvinder sjældent har hang til den individualitet, som det kræver i en karriere, men har mere tradition for det kollektive, dvs. at hjælpe hinanden." Derfor er der ikke mange kvinder, som ønsker at gå karrierens vej. Hvis de gør, mener Cymbaliuk, skal de være meget påpasselige mht. deres børn, som let kan komme til at stå som tabere, hvis de føler sig oversete eller uelskede: "Når en kvinde først er blevet mor, må hun aldrig så meget som et øjeblik glemme dette. Hun kan aldrig tillade sig at tænke på sig selv først."

Disse synspunkter, som ikke stemmer overens med post-sovjetgenerationens holdninger i resultaterne af spørgeskemaundersøgelsen, er Boguseviciene ikke enig med dem i:

De unge kvinder i dag vil det hele. De vil have en god uddannelse, karriere, men samtidig også mand og børn. (...) I dag finder man også flere og flere kvinder, som starter deres egen virksomhed. Men kvinderne har desværre ofte haft tendens til at give mændene æren for deres arbejde. Derfor er det meget vigtigt, at kvinder lærer at kæmpe for sig selv og deres rettigheder. Dette er en af årsagerne til, at Den Litauiske Katolske Kvindeunion jævnligt afholder seminarer i samarbejde med Ligestillingsrådet. (...) Det er stadig lettere for mænd at kravle op ad karrierestigen, men jeg er overbevist om, at dette vil ændre sig i fremtiden..

Er særreglerne nødvendige?

Steponkute og Cymbaliuks opfattelser af kvinders rolle i dag har et meget stærkt fokus på deres egen generation, sovjetgenerationen, som de er præget af. F.eks. Cymbaliuks holdning til moderskabet: Der er ingen tvivl om, at hos hende er kvinder med børn først og fremmest mødre og derefter ansatte, hvilket leder tanken hen på Taljunaite et al.' artikel *Mainstream and Academia*: "The Soviet woman was encouraged to see herself first and foremost as a loving mother and wife" (Taljunaite et al., 2001:95).

Det er holdninger som denne, særreglerne i ligestillingsloven også må tage udgangspunkt i. Særreglerne har ikke været diskuteret i nogen af de litauiske publikationer, jeg kender til, men de har dog været nævnt flere gange i begyndelsen af 1990'erne i udgivelser om kvinder og arbejdsmarkedet i Østeuropa:

One proactive measure is to remove current regulation on employment for women, including restrictions on nightshift, overtime work or work with health risks. Protective legislation should be extended to all workers, and not be limited to women (Fong et al., 1992:49).

If women are protected as mothers they will be marginalized as having a too high potential cost to an enterprise (Rimachevskaya, 1991:82).

I et interview med den litauiske ombudskvinde Ausrine Burneikiene spurgte jeg, hvorfor netop en sådan ligestillingslov, med stort fokus på kvinder og børn, var blevet valgt. Hun svarede, at den nye litauiske ligestillingslov var blevet udformet og vedtaget efter lang tids diskussion blandt fagfolk, og de så det som meget

vigtigt, at børn fødes sunde og får mulighed for en tryk opvækst. Endvidere skal særreglerne ikke ses som diskriminering, men derimod som "positiv særbehandling," da det kun er kvinder, som har mulighed for at føde børn.¹⁶

I Danmark er der ligeledes eksempler på positiv særbehandling, hvor kvinder bliver favoriseret. Et eksempel er, da Statens Humanistiske Forskningsråd (SHF) i 2003 opslug fire forskningsrådsprofessorater, "der så vidt mulig ønskes besat med kvinder" (Magisterbladet 10/03).¹⁷ Dette er en situation, hvor mænd og kvinder pludselig ikke længere er ligestillede. Det er dog ikke en favorisering pga. af den biologiske forskel mellem mænd og kvinder, men pga. af den store ubalance, der er kønnene imellem inden for forskningsverdenen. En anden forskel er desuden, at denne favorisering af kvindelige ansøgninger ikke skubber kvinderne væk fra arbejdsmarkedet, som det er tilfældet for de litauiske særregler, men derimod er tænkt som et forsøg på at styrke deres karriere.

Der er ikke udsigt til, at reglerne skal ændres i den nærmeste fremtid, da ombudskvinden Burneikiene forklarede, at særreglerne, som på nuværende tidspunkt er indført i ligestillingsloven, med tiden skal udvides. Bl.a. i henhold til en række EU-direktiver, som Litauen, som kommende EU-medlem, skal opfylde. Hun refererede til *Europaparlamentet og Rådets direktiv 2002/73/EB*, stk. 12, hvor der bl.a. står:

Ifølge Domstolens princip om ligebehandling er det lovpligtigt at beskytte kvindens biologiske tilstand under graviditeten og derefter. Endvidere har den vedtagne, at forringede forhold i forbindelse med kvinders graviditet og moderskab er direkte kønsdiskrimination. (...) I

Direktivets 92/85/EEB formålsparagraf er det fastsat, at sikkerheds- og sundhedsforanstaltningerne for de gravide, nybakte mødre og ammende kvinder ikke må resultere i dårligere forhold for kvinderne på arbejdsmarkedet, og ej heller være i strid med direktivet om ligebehandling af mænd og kvinder (Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2002/73/EB - egen oversættelse).

Dette direktiv er ikke særlig specifikt og bliver uden tvivl tolket forskelligt fra land til land. Danmark har ikke de samme særregler, som Litauen har, og alligevel overholder Danmark også EU's direktiver for ligestilling.

En ny ligestillingslov?

Det er markant, at kvinderne i vidt omfang er delt i en sovjet- og post-sovjetgeneration, hvor sovjetgenerationen stadig er tilhænger af den særarts-ideologi, som ligger bag ligestillingsloven i dag, ligesom den gjorde i sovjettiden.

¹⁶ I et uformelt interview den 26. juni 2003.

¹⁷ Opslaget blev skarpt kritiseret af videnskabsminister Helge Sander, men formanden for SHF henviste til, at det er "regeringens hensigt, at der skal gøres en målrettet indsats for at forbedre kønsbalancen både inden for ledelse, politik og forskning" (Magisterbladet 12/03).

Post-sovjetgenerationen udviser derimod en hel anden indstilling til arbejde og familie end deres forældres generation. De unge bykvinder, jeg udspurgte i spørgeskemaundersøgelsen, var ikke interesserede i at blive hjemmegående, men derimod meget interesserede i at få en karriere. Men andre undersøgelser viser, at kvinderne har svært ved at skabe sig en karriere, fordi de bliver betragtet som dem, der har ansvaret for familien.

Særreglerne i ligestillingsloven kan næppe medvirke til at ændre denne indstilling i befolkningen, da loven ikke kun giver indtryk af, at det er kvinderne, som skal være hjemme hos børnene, men desuden giver kvinder en række privilegier, som måske vil få en arbejdsgiver til at tænke sig om to gange inden han/hun ansætter en yngre kvinde.

Jeg vil mene, at en justering af ligestillingsloven, hvor de gamle sovjetregler bliver taget op til revision, vil blive nødvendig, hvis de unge, mønsterbrydende kvinder skal kunne hente hjælp i ligestillingsloven til at skabe lige muligheder for kvinder og mænd på arbejdsmarkedet og i familien, men uden et generationsskifte i ligestillingsdagsordenen fra sovjetgenerationen til post-sovjetgenerationen vil en sådan justering næppe finde sted.

Mette Riisberg Jensen er cand.mag. i østeuropastudier.

Litteraturliste

Avakov, R. (red.1984): *Higher Education and Employment of the USSR and the Federal Republic of Germany*, UNESCO, Paris.

Buckley, Mary (1989): *Women and Ideology in the Soviet Union*, Havester Wheatstref, London.

Fong, Monika & Paull, Gillian (1992): "Women's Economic Status in the Restructuring of Eastern Europe" In: Moghadam, Valentine M. (ed.): *Privatization and Democratization in Central and Eastern Europe and the Soviet*

Union: the gender dimension, Helsinki : World Institute for Development Economics Research of the United Nations University.

Heitlinger, Alena (1979): *Women and State Socialism – Sex Inequality in the Soviet Union and Czechoslovakia*, McGill-Queen's University Press, Montreal.

Juozeliuniene, I. & Kanopiene, V. (1995): "Woman and Family in Lithuania" In: Lobodzinska, Barbara (ed.): *Family, Women and Employment in Central and Eastern Europe*, Greenwood Press, London.

Kanopiene, Vida (1999a): "Labour Market and Social Security" In: *Women in Lithuania*, Women's Issue Information Center, Vilnius. Kanopiene, Vida (1999b): "Moteru ir vyru galimybes darbo rinkoje" I: *Feminizmas, visuomene, kultura*, Moteru studiju centras, Vilniaus universiteto leidykla 1999.

Kanopiene, Vida (2000): "Lyciu stereotipai ir moteru galimybes darbo rinkoje" In: *Moters ir vyro socialinio*

vaidmens stereotipai, Konferencija Trakai 2000m. birzelio 30d.

Karaliene, M. (1991): "The Woman's Status in the Family and Society", *The Economist of Lithuania* (3) 1991, citeret i: Juozeliuniene, I. & Kanopiene, V.: "Woman and Family in Lithuania", In: Lobodzinska, Barbara (ed.): *Family, Women and Employment in Central and Eastern Europe*, Greenwood Press, London 1995.

Kold, Vibeke (1992): "...under samme Betingelser lige Adgang...?" – Kønsideologi og affeminisering i den københavnske kommuneskole 1930-1943", In: *Kønnet i historien*, i *Den Jyske Historiker* nr. 58-59 1992, Aarhus Universitetsforlag.

Lapidus, Gail (1978): *Women in the Soviet Society*, University of California Press.

Lieven, Anatol (1993): *The Baltic Revolution – Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*, Yale University Press, New Haven and London.

McAuley, Alastair (1981): *Women's Work and Wages in the Soviet Union*, Allen & Unwin, London.

Purvanekas, Andrius & Purvanekiene, Giedre (2001): *Moteris Lietuvos visuomeneje – Palyginamoji tyrimu analize*, Danielius, Vilnius.

Rimachevskaya, Natalia (1991): "Socio-economic changes and the position of women" In: *The Impact of Economic and Political Reform on the Status of Women in Eastern Europe – Proceedings of a United Nations Regional Seminar*, Vienna 8-12 April 1991, United Nations, New York 1992.

Scott, Joan W. (1990): "Deconstructing Equality-Versus-Difference" In: Hirsch, M. & Keller, E.F. (ed.): *Conflicts in Feminism*, Routledge, New York & London.

Taljunaite, Meilute & Zvinkliene, Alina (2001): "Mainstreaming and Academia" In: *Feminizmas, visuomene, kultura*, Moteru studiju centras, Vilniaus universiteto leidykla.

Vidrinskaite, Saule (1999): "Legislation and Women's Rights" In: *Women in Lithuania Women's Issue Information Center*, Vilnius.

Statistiske oversigter

Statistikos departamentas 2001: *Moterys ir vyrai Lietuvoje 2001 - Vilnius 2002*.

Statistikos departamentas 2002: *Darbo jega, uzimtumas ir nedarbas – II ketvirtis 2002*, Vilnius 2002.

Statistics Lithuania 2003: *Lithuania in Figures 2003 – Vilnius 2003*.

Statistics Lithuania: <http://www.std.lt>

Andre

Law on Equal Opportunities of the Republic of Lithuania 2002. Udgivet som hæfte af: Women's Issues Information Centre og The Office of Equal Opportunities Ombudsman, Vilnius.

Lov om ligebehandling af mænd og kvinder med hensyn til beskæftigelse og barselsorlov m.m. Lov nr. 244 af 19. april 1989.

Magisterbladet nr. 10/03, 12/03: Magisterforeningen, København.